

Lagutskottet

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av 25 kap. 3 § i strafflagen

INLEDNING

Remiss

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av 25 kap. 3 § i strafflagen (RP 65/2024 rd): Ärendet har remitterats till lagutskottet för betänkande.

Motion

I samband med propositionen har utskottet behandlat följande motion:

- åtgärdsmotion AM 25/2024 rd Inka Hopsu gröna m.fl. Åtgärdsmotion om att införa en särskild brottsrubricering för tvingande till äktenskap och om att foga brottsrekvisitet för tvingande kontroll till lagen.

Sakkunniga

Utskottet har hört

- lagstiftningsråd Leena Mäkipää, justitieministeriet
- justitieråd Timo Ojala, högsta domstolen
- tingsdomare Jaakko Jylhä, Helsingfors tingsrätt
- statsåklagare Heidi Savurinne, Åklagarmyndigheten
- specialsakkunnig Marjo Rantala, Diskrimineringsombudsmannens byrå
- diskrimineringsombudsman Kristina Stenman, Diskrimineringsombudsmannens byrå
- kriminalöverkommissarie Hannu Kortelainen, Helsingfors polisinrättning
- forskare Juho Partanen, centralkriminalpolisen
- direktör för kriscentralen Monika, Natalie Gerbert, Monika-Naiset liitto ry
- specialsakkunnig Katarina Iskala-Blomster, Brottsofferjouren
- advokat Antti Riihelä, Finlands Advokatförbund
- specialplanerare Anniina Jokinen, Europeiska institutet för kriminalpolitik, verksamt i anslutning till Förenta Nationerna (HEUNI)
- professor (emeritus) Markku Helin
- biträdande professor Tatu Hyttinen
- professor Elina Pirjatanniemi.

Skriftligt yttrande har lämnats av

- inrikesministeriet

Betänkande LaUB 6/2024 rd

- social- och hälsovårdsministeriet
- Åbo hovrätt
- Barnombudsmannens byrå
- Migrationsverket
- förläggningen i Joutseno
- Förbundet för Mänskliga Rättigheter
- Mansorganisationernas centralförbund rf
- Kvinnoorganisationernas Centralförbund.

PROPOSITIONEN OCH MOTIONEN

Propositionen

Regeringen föreslår ändringar i strafflagen. Enligt propositionen ska det till strafflagens bestämmelser om människohandel fogas att en gärning som syftar till att göra en person till föremål för tvångsåktenskap eller något därmed jämförbart förbund är straffbar som människohandel.

Den föreslagna lagen avses träda i kraft den 1 januari 2025.

Åtgärdsmotionen

I åtgärdsmotion AM 25/2024 rd föreslås det att regeringen vidtar åtgärder för att införa en särskild brottsrubricering för tvingande till äktenskap och för att foga brottsrequisitet för tvingande kontroll till lagen.

UTSKOTTETS ÖVERVÄGANDEN

Allmänt

Enligt 1 § i äktenskapslagen (234/1929) krävs båda makarnas samtycke till äktenskap.

År 2023 fick äktenskapslagen nya bestämmelser om upphävande av äktenskap när en make har tvingats till äktenskap (484/2023). Vid behandlingen av propositionen om ändringen ansåg lagutskottet det vara befogat att också straffbestämmelserna om tvingande till äktenskap granskas (LaUB 26/2022 rd — RP 172/2021 rd). Utifrån lagutskottets betänkande förutsatte riksdagen att regeringen påskyndar granskningen av straffbestämmelserna om tvingande till äktenskap och utifrån det vidtar behövliga åtgärder för att i strafflagen förtydliga straffbarheten för tvingande till äktenskap (RSv 285/2022 rd). Enligt regeringsprogrammet ska regeringen vidta nödvändiga åtgärder för att göra bestämmelserna i strafflagen tydligare när det gäller straffbarheten för tvingande till äktenskap.

Regeringen föreslår nu att straffbarheten för tvingande till äktenskap förtydligas i strafflagen. Syftet med propositionen är att stärka skyddet för personlig frihet och integritet samt skyddet för privatlivet.

Betänkande LaUB 6/2024 rd

Lagutskottet anser att det är behövligt och motiverat att förtydliga strafflagen. Genom ändringen går det att bidra till effektivare identifiering av tvångsåktenskap samt bättre ställning och rättskydd för dem som blir föremål för tvångsåktenskap. Tvångsåktenskap är en allvarlig kränkning av de mänskliga rättigheterna, som oftast drabbar flickor och kvinnor, men också pojkar och män. I Finland upptäckts tvångsåktenskap främst via organisationernas arbete och hjälpsystemet för offer för människohandel. Men i straffprocessen har fallen varit få och inga domar har meddelats, även om det redan nu anses vara straffbart att tvinga någon till äktenskap.

Lagutskottet tillstyrker lagförslaget i propositionen, men med följande anmärkningar.

Alternativa sätt att förtydliga strafflagen

På tvingande till äktenskap kan redan nu tillämpas exempelvis strafflagens bestämmelser om människohandel i 25 kap. 3 §, grov människohandel i 25 kap. 3 a § eller olaga tvång enligt 25 kap. 8 §. Straffbarheten för tvingande till äktenskap framgår inte uttryckligen av straffbestämmelserna, men enligt förarbetena till lagen anses tvingande till äktenskap vara straffbart som människohandel i enlighet med det i brottsrekvisitet ingående syftet att göra en person till föremål för förhållanden som kränker människovärdet (se RP, s. 27—28, och RP 155/2014 rd, s. 53).

Beredningen av propositionen inbegrep analys av olika alternativ för att förtydliga strafflagen (s. 39—43). Framför allt är det fråga om huruvida tvingande till äktenskap ska kriminaliseras genom en särskild straffbestämmelse eller genom att de gällande straffbestämmelserna preciseras. I propositionen stannade regeringen för att föreslå att strafflagens 25 kap. 3 § om människohandel preciseras så att det uttryckligen framgår att en gärning som syftar till att göra en person till föremål för tvångsåktenskap eller något därmed jämförbart förbund är straffbar som människohandel.

Lagutskottet anser utifrån inkommen utredning att det finns argument för både en separat bestämmelse och en precisering av den gällande regleringen.

För att förtydliga straffbarheten har separat kriminalisering rekommenderats eller begärts av flera tillsynsorgan för internationella konventioner, såsom expertgruppen Grevio för genomförande av Istanbulkonventionen, FN:s kommitté för mänskliga rättigheter och CEDAW-kommittén för avskaffande av diskriminering av kvinnor (se RP, s. 3 och 4). En särskild bestämmelse har bland annat bedömts göra det möjligt att betrakta fenomenet som en form av könsrelaterat våld och hedersrelaterat våld. Å andra sidan kan tvingande till äktenskap även i fortsättningen bli straffbart antingen med stöd av en särskild bestämmelse eller med stöd av strafflagens bestämmelser om människohandel eller tvång, varför det inbördes förhållandet mellan dessa bestämmelser bör bedömas noggrant. Med beaktande av att människohandel är ett allvarligt brott, skulle en särskild bestämmelse bli tillämplig i andra hand. I propositionen bedöms det därför att det alternativet kunde leda till att gärningar som i nuläget bedöms som människohandel kommer att betraktas som sådant tvingande till äktenskap för vilket lindrigare straff ska utdömas (se RP, s. 40). Dessutom skulle en särskild bestämmelse kräva att de specialbestämmelser om människohandelsbrott och offer för människohandelsbrott som ingår i andra lagar beaktas (bl.a. förundersökningslagen, tvångsmedelslagen, rättegångsbalken och lagen om mottagande av personer som söker internationellt skydd och om identifiering av och hjälp till offer för människohandel).

Betänkande LaUB 6/2024 rd

Det som talar för den lösning som valts i propositionen är att metoderna och tillvägagångssätten i den gällande straffbestämmelsen om människohandel i stor utsträckning motsvarar metoderna och tillvägagångssätten vid tvingande till äktenskap. Sådana är särskilt att utnyttja någon annans beroende ställning eller skyddslösa läge samt att utöva påtryckning på och makt över någon annan. Det kan alltså anses att räckvidden för straffbestämmelsen om människohandel mycket väl täcker in räckvidden för straffbarheten för tvingande till äktenskap.

Bestämmelsen om människohandel har också andra särdrag som kan anses lämpa sig för tvångsäktenskap. Sådana är bland annat särskilt skydd för personer under 18 år, att brottet fullföljs i ett tidigt skede och att bestämmelsen tillämpas både på tidpunkten för ingående av äktenskap och på förhindrandet av att en person lösgör sig från äktenskapet. Dessa frågor behandlas närmare nedan. Likaså innebär preciseringen av människohandelsbrottet på det sätt som föreslås i propositionen att de specialbestämmelser som gäller offer för människohandelsbrott eller människohandel som brott direkt tillämpas på offer för tvångsäktenskap, vilket innebär att den valda lösningen i dessa avseenden blir enklare än särskild kriminalisering.

Sammantaget anser lagutskottet att den lösning som valts i propositionen, att precisera de gällande bestämmelserna om människohandelsbrott, är motiverad och fyller sitt syfte. Utskottet anser att det är viktigt att följa upp hur den föreslagna ändringen fungerar och vilka konsekvenser den har.

Förhållande till upphävande av äktenskap

Lagutskottet har vid behandlingen av propositionen om upphävande av äktenskap som ingåtts genom tvång granskat förhållandet mellan ett civilrättsligt upphävande och den straffrättsliga behandlingen av tvingande till äktenskap. Utskottet har konstaterat att förfarandena är olika och att olika aspekter måste beaktas (se LaUB 26/2024 rd, s. 9 och 10). Utskottet ansåg inte att det är nödvändigt att upphävande av ett tvångsäktenskap förutsätter att tvingande till äktenskap behandlas som brottmål. Utskottet har också ansett att det inte heller är fråga om alternativa sätt att bekämpa tvångsäktenskap.

Likaså har utskottet konstaterat att det är fråga om ett civilmål när ett äktenskap upphävs, så beviströskeln är lägre än i brottmål. Inte heller i övrigt behöver ett civilrättsligt ärende som gäller upphävande av äktenskap kopplas till den straffrättsliga bedömningen av situationen, eftersom det är motiverat att ansökan om upphävande av äktenskap är fristående från den straffrättsliga bedömningen (se LaUB 26/2022 rd, s. 6).

Också åklagarens roll har bedömts vid beredningen av förslaget om upphävande av tvångsäktenskap (se RP 172/2021 rd, s. 20). Att åklagaren kan driva ett ärende som gäller upphävande av ett äktenskap för en makes räkning i samband med ett brottmål som gäller tvingande till äktenskap ansågs inte vara en fungerande lösning med tanke på lagstiftningen, eftersom svarande i brottmålet om tvångsäktenskapet kan vara andra personer än i ärendet om upphävande av äktenskapet. Likaså konstaterades det att upphävande av äktenskapet inte kan anses vara ett civilrättsligt yrkande i den mening som avses i 3 kap. 9 § i lagen om rättegång i brottmål (689/1997). Ändringen ansågs inte heller motiverad med tanke på åklagarnas uppgifter och sakkunskap. Dessutom kan

Betänkande LaUB 6/2024 rd

det noteras att det inte är förenligt med det faktum att upphävande av äktenskap ska grunda sig på makens egen vilja att åklagaren på tjänstens vägnar för talan om att upphäva äktenskapet.

Förebyggande av tvångsäktenskap och stöd till offer

Förebyggande av tvångsäktenskap och hjälp till offren kräver inte bara lagstiftningsåtgärder utan också andra åtgärder, påpekar lagutskottet. Det är fråga om ett övergripande tvärsektoriellt arbete, såsom omfattande information, upplysning och rådgivning samt stöd och hjälp till offren. Man bör också satsa på utbildning av myndigheter och andra aktörer för att allt bättre kunna identifiera tvångsäktenskap.

Åtgärdsmotion AM 25/2024 rd

I åtgärdsmotionen föreslås det att regeringen vidtar åtgärder för att införa en särskild brottsrubricering för tvingande till äktenskap och för att foga brottsrekvisitet för tvingande kontroll till lagen. Enligt åtgärdsmotionen bör tvångsäktenskap och därmed jämförbara förbund i fortsättningen ingå i bestämmelsen om människohandel, men dessutom bör det till strafflagen fogas en särskild paragraf om tvångsäktenskap. Enligt motionen stärks straffbarheten för tvingande till äktenskap och förhindrande av utträde ur äktenskap i betydande grad om även tvingande kontroll kriminaliseras.

Lagutskottet föreslår att åtgärdsmotionen förkastas, eftersom utskottet tillstyrker förslaget att straffbarheten för tvingande till äktenskap förtydligas i enlighet med propositionen. När det gäller kriminaliseringen av tvingande kontroll påpekar utskottet att det i regeringsprogrammet ingår en skrivning enligt vilken behovet av en sådan kriminalisering ska utredas. Enligt uppgift till utskottet genomförs skrivningen som ett eget ärende under regeringsperioden. Utskottet anser att det är viktigt att utreda frågan.

DETALJMOTIVERING

Lagen om ändring av 25 kap. 3 § i strafflagen

25 kap. Om brott mot friheten

3 §. Människohandel. Det föreslås att 1 mom. i den gällande paragrafen kompletteras med ”tvångsäktenskap eller något därmed jämförbart förbund” som syfte för människohandeln. Utskottet anser att den föreslagna ändringen förtydligar och preciserar den gällande bestämmelsen, och att den därför är positiv i detta avseende med tanke på den straffrättsliga legalitetsprincipen.

Uttrycket ”tvångsäktenskap” definieras inte i den föreslagna bestämmelsen eller någon annanstans i lag, utan begreppet behandlas i propositionsmotiven (se s. 53 och 54). Utskottet har inga invändningar med beaktande av att det inte finns någon enhetlig definition av begreppet på internationell nivå (se RP, s. 21) och att den gällande bestämmelsen om människohandel på motsvarande sätt för närvarande reglerar ”tvångsarbete”, som inte heller definieras på lagnivå.

Betänkande LaUB 6/2024 rd

Med förbund som kan jämföras med ett tvångsäktenskap avses enligt propositionsmotiven (s. 54) ett tvångsäktenskap där det inte är fråga om ett juridiskt giltigt äktenskap, utan ett därmed jämförbart förbund som inte är juridiskt giltigt. Hit hör äktenskap som ingåtts inom samfund, till exempel religiösa samfund. Lagutskottet anser det motiverat att regleringen utöver juridiskt giltiga äktenskap också omfattar därmed jämförbara förbund. Av propositionsmotiven (s. 29) framgår det att det i Finland också har förekommit sådana fall av tvingande till äktenskap. Det kan vara fråga om ett förbund som med tanke på exempelvis makarnas inbördes ställning, skyldigheter och rättigheter samt eventuella regler om uppkomsten och upplösningen av förbundet motsvarar ett juridiskt giltigt äktenskap. Det att ett sådant förbund inte har auktoriserats eller registrerats av en myndighet eller annars inte är juridiskt giltigt kan bero på något som den som tvingats att ingå förbundet i fråga inte har kunnat påverka. Det är också möjligt att offer vilseleds att tro att det är fråga om ett juridiskt giltigt äktenskap eller att han eller hon annars inte vet om att det är fråga om något annat än ett juridiskt giltigt äktenskap.

Om regleringen endast gällde juridiskt giltiga äktenskap skulle den här lösningen leda till att ställningen för den som blivit utsatt för kränkning blev beroende av den formella omständigheten huruvida hans eller hennes äktenskap ska anses vara giltigt. Regleringen kunde då också kringgås genom att en person avsiktligt tvingas att ingå ett äktenskap som inte är juridiskt giltigt men som ändå de facto motsvarar ett sådant äktenskap.

Begreppen tvångsäktenskap eller något därmed jämförbart förbund omfattar enligt propositionsmotiven (s. 55) inte parrelationer, där två personer bor tillsammans, eller samboende, som inte uppfyller de nämnda kriterierna, eller någon annan typ av parrelation. Denna typ av förbund kännetecknas per definition inte av handlingar som följer ett visst samfunds regler till exempel när det gäller att ingå eller upplösa ett förbund. De inbördes rättigheterna och skyldigheterna mellan två samboende personer regleras till exempel inte på samma sätt som i fråga om två personer som lever i äktenskap, och att till exempel lämna ett samboförhållande kräver inga särskilda åtgärder i förhållande till myndigheterna. Det att sådana medel som anges i bestämmelserna om människohandel används för att göra en person till föremål för ett förbund eller omständigheter av detta slag kan dock i enlighet med propositionen komma att bedömas som ett syfte med människohandel eller utifrån bestämmelsen om olaga tvång i strafflagen.

Som komplement till propositionsmotiven konstaterar lagutskottet för tydlighetens skull att avsikten inte är att begreppet jämförbart förbund ska omfatta samboförhållanden ens i det fall att de samboende har eller har haft gemensamma barn.

När det gäller transparensen i uttrycket ”jämförbart förbund” konstaterar utskottet att strafflagen innehåller åtskilliga straffbestämmelser där ett kriterium jämföras med ett annat i brottsrekvisitet. Grundlagsutskottet har i sin utlåtandep Praxis ansett att kriterier där det är fråga om ett öppet gärningssätt är problematiska (se GrUU 48/2002 rd, s. 3, och GrUU 6/2014 rd, s. 3 och 4). Att göra en person till föremål för tvångsäktenskap eller något därmed jämförbart förbund är dock ett kriterium som gäller gärningens syfte och det är inte fråga om ett gärningssätt, och det är därför inte helt jämförbart med ett kriterium som gäller gärningssättet. Utskottet anser således att regleringsmodellen är godtagbar.

Betänkande LaUB 6/2024 rd

Att ”göra en person till föremål för” tvångsäktenskap omfattar enligt propositionsmotiven både ingåendet av äktenskapet och en situation där en person hindras från att lösgöra sig från ett äktenskap som blivit ett tvångsäktenskap. Således kan också ett frivilligt ingåendet av äktenskap när omständigheterna förändras bli ett tvångsäktenskap som är straffbart som människohandel (se RP, s. 54). Straffbarheten för att hindra en person från att lösgöra sig från ett äktenskap framgår inte uttryckligen av ordalydelsen i den föreslagna bestämmelsen, men frågan behandlas i propositionsmotiven (s. 29), där det hänvisas till förarbetena till bestämmelsen om människohandel. Utgångspunkten för bestämmelserna om människohandel är enligt förarbetena att formuleringen ”göra en person till föremål för” en viss situation eller vissa förhållanden även omfattar fall där någon exempelvis genom att utnyttja en persons beroende ställning och ta kontroll över honom eller henne upprätthåller ett visst läge eller vissa förhållanden eller hindrar personen i fråga från att frigöra sig från denna situation eller dessa förhållanden (se RP 34/2004 rd, s. 92 och 96, RP 103/2014 rd, s. 7 och 52 och LaUB 4/2004 rd, s. 7). I fråga om innebörden i att ta kontroll över en annan person kan man dessutom beakta att uttrycket ”bemäktiga sig” i förarbetena konstaterats vara ett så kallat fortgående brott, som pågår så länge som personen hindras att frigöra sig från gärningsmannens kontroll (RP 34/2004 rd, s. 92).

De här formuleringarna i förarbetena gäller bestämmelsen om människohandel på ett allmänt plan, vilket innebär att de blir tillämpliga också på ”att göra en person till föremål för” tvångsäktenskap eller något därmed jämförbart förbund. I fråga om tvångsäktenskap eller därmed jämförbara förbund är det således varken nödvändigt eller motiverat att uttryckligen nämna ”att hindra en person från att lösgöra sig” som ett separat syfte för gärningen, utan detta är inkonsekvent och kan leda till oklara tolkningssituationer i förhållande till andra syften som gärningen kan ha. Mot bakgrund av vad som anförts ovan har utskottet inga invändningar mot propositionens förslag till bestämmelser.

I propositionsmotiven behandlas också metoder och gärningssätt som används vid människohandel. När det gäller gärningssättet för att ”utnyttja någon annans beroende ställning eller skyddslösa läge” tar motiveringen upp omständigheter som kan beaktas vid bedömningen (se RP, s. 57—59). För tydlighetens skull konstaterar lagutskottet att ekonomiska beroendeförhållanden eller åtföljande svårigheter att lösgöra sig från äktenskapet inte i sig innebär att det är fråga om tvångsäktenskap som är straffbart som människohandel.

I den gällande bestämmelsen om människohandel beaktas behovet av särskilt skydd för personer under 18 år. För människohandel döms enligt 25 kap. 3 § 2 mom. i strafflagen nämligen också den som utövar makt över en person som är yngre än 18 år eller som rekryterar, överlåter, transporterar, tar emot eller inhyser en sådan person i ett sådant syfte som anges i 1 mom., även om inget av de medel som nämns i 1 mom. 1—4 punkten har använts.

Straffbarheten för en gärning som riktar sig mot en person under 18 år förutsätter inte heller att de medel som avses i bestämmelsen om människohandel används när det är fråga om tvångsäktenskap eller något därmed jämförbart förbund enligt propositionen. Det krävs då inte heller något tilläggs-kriterium för tvingande (se RP, s. 55—57). Lagutskottet konstaterar därför att eftersom det i fråga om personer under 18 år inte förutsätts att medlen enligt bestämmelsen om människohandel används, innebär uttrycket ”tvång” i begreppet tvångsäktenskap i fråga om minderåriga att

Betänkande LaUB 6/2024 rd

det eller de gärningssätt som anges i bestämmelsen används och att personens egen ostridiga fria vilja saknas.

Även om bestämmelsen om människohandel utgår från att personer under 18 år inte kan ge sitt samtycke till äktenskap, kan det enligt propositionen (s. 56) i fråga om personer under 18 år som görs till föremål för äktenskap eller något därmed jämförbart förbund uppstå situationer där handlingen inte ska anses vara straffbar som människohandel. I propositionsmotiven lyfts det dessutom fram att omständigheter som ska beaktas i denna bedömning är personens inställning, ålder och utveckling samt allmänna omständigheter liksom även barnets rättigheter och det straffbara syfte som ingår i bestämmelserna om människohandel.

Lagutskottet betonar att det i princip är straffbart att göra en person under 18 år till föremål för tvångsäktenskap eller något därmed jämförbart förbund, om gärningen uppfyller rekvisitet i bestämmelsen om människohandel. I enskilda fall, när det är fråga om 16—17-åringar, kan man dock utifrån en samlad bedömning från fall till fall sluta sig till att förfarandet inte är klandervärt. Vid bedömningen bör man beakta flera faktorer, av vilka den viktigaste är den minderårigas tydliga och fria vilja, som kommit till utan några som helst påtryckningar. Att personer som ämnar ingå äktenskap eller ett därmed jämförbart förbund har ett gemensamt barn kan inte direkt tolkas som att den minderåriga vill ingå äktenskap.

FÖRSLAG TILL BESLUT

Lagutskottets förslag till beslut:

Riksdagen godkänner lagförslaget i proposition RP 65/2024 rd utan ändringar.

Riksdagen forkastar åtgärdsmotion AM 25/2024 rd.

Betänkande LaUB 6/2024 rd

Helsingfors 24.10.2024

I den avgörande behandlingen deltog

ordförande Juho Eerola saf
vice ordförande Eva Biaudet sv
medlem Elisa Gebhard sd
medlem Pia Hiltunen sd
medlem Mari Kaunistola saml
medlem Pihla Keto-Huovinen saml
medlem Ari Koponen saf
medlem Rami Lehtinen saf
medlem Eemeli Peltonen sd
medlem Susanne Päivärinta saml
medlem Joakim Vigelius saf
medlem Juha Viitala sd
ersättare Milla Lahdenperä saml.

Sekreterare var

utskottsråd Marja Tuokila.